

Niko IKIĆ

PATRIJARH ARSENIJE CRNOJEVIĆ I UNIJA U HRVATSKOJ

Sažetak

Kao vrlo sposoban i spretna čovjek patrijarh Arsenije Crnojević uspješno je ostvarivao skoro sve svoje ciljeve, iako ne možda uvijek prikladnim sredstvima i metodama dostojnim njegova poziva. Posebno je mudro znao čitati političke okolnosti, pa mu je vješto uspijevalo iz poraza izaći kao pobjednik, ili bježanje pretvoriti u političke seobe s velikim privilegijima. Znao je vješto prikrivati svoje prave ciljeve. To vrijedi i za njegov stav i odnos prema sjedinjenima u Hrvatskoj. Prikriveno je agitirao i djelovao protiv unije a nesporazume je predstavljao kao probleme metoda i interpretacija. Bečki car i dvor, zagrebački nadbiskup i marčanski biskup, kardinal Kolonić i patrijarh Arsenije - svi su govorili o uniji, makar su je svi različito interpretirali a neki i protiv nje djelovali.

Uvodni pogled na procese sjedinjenja u 17. st. u južnoslavenskim zemljama

U 17. st. opći procesi sjedinjenja na europskom istoku i jugoistoku, pa tako i na južnoslavenskom prostoru, bili su doista aktualni i relativno rašireni. Kao i drugdje njihovi motivi su bili i ovdje zaista različiti. U te procese mnogi su ulazili iz čisto vjerskih motiva ali je zasigurno bilo i onih političkih, kao npr. opasnost pred turskom najezdom, ili onih socijalnih i egzistencijalnih motiva boljeg, lakšeg i sigurnijeg života. Razdvajanje ovih motiva nije preporučljivo. Jednako je teško dokazati da su igrali odlučujuću ulogu samo nevjerski motivi, kao i to da oni nisu bili važni. Uvezano bi se moglo reći da su oni nevjerski motivi često bili temeljni i pokretački, te da su se iz njih potom rodili i oni čisto vjerski motivi utemeljeni na otkrivenom zajedništvu vjere.

Procesi sjedinjenja pojavili su se u mnogim dijelovima Hrvatske, kako na sjeveru u Prigorju i Moslavini tako i u sjevernom dijelu Slavonije, ali isto tako i u Dalmaciji. Bilo ih je u Makedoniji, Crnoj Gori, Herce-

govini itd. Ovu tezu neka potkrijepe primjeri i procesi vezani uz episkopa Busovića i Epifanija Stefanovića sa svojim monasima iz Krke (Dalmacija); uz cetinjske episkope Mardarija i Vizariona (Crna Gora); Sinoda Srpske pravoslavne Crkve u samostanu Morača odlučuje da se nastave procesi sjedinjenja s Katoličkom Crkvom; zatim episkop Vasilije Jovanović Ostroški u Hercegovini; kontakti metropolite Jovana i monaha samostana iz Mileševa s Rimom itd.¹

Sam patrijarh Arsenije Crnojević tražio je kontakte s Katoličkom Crkvom prije samog useljavanja na prostor habsburške Monarhije. Preko svoga cetinjskog episkopa Vizariona poslao je pismo katoličkom kotorskom biskupu sa zamolbom da ovaj to pismo brzo proslijedi papi Inocentu XI. Iako patrijarhovo pismo Šimrak nije mogao pronaći u Vatikanskom arhivu, on zaključuje na temelju pronađenoga popratnoga pisma kotorskoga katoličkoga biskupa da je patrijarh Arsenije u najmanju ruku bio spreman pregovarati oko sjedinjenja s Katoličkom Crkvom.²

Svaki ovakav kontakt može se uvijek dvojako tumačiti. S jedne strane se kaže da se radi o pojedinačnim kontaktima koji su proizvod prisilnog stanja a ne vlastite slobode i uvjerenja, pa stoga ne bi imali preveliko značenje. Drugi govore da su to, istina, neuspjeli pokušaji ali da puno govore o ekumenskom duhu, raspoloženju i ozračju onoga vremena. Svaki od ovdje spomenutih i drugih kontakata zavrjeđuje posebne studije. U ovom radu posvećujem svoju pozornost samo patrijarhu Srpske pravoslavne Crkve Arseniju Crnojeviću, njegovom liku i velikoj ulozi u seobi 1690. god., njegovoj borbi za srpske privilegije, a sve to pod prizmom odnosa prema procesima sjedinjenja u Hrvatskoj i Srijemu.

I. Tko je bio patrijarh Arsenije Crnojević?³

Osobu pod gore spomenutim imenom poznaju i navode akti i dokumenti srpske nacionalne i crkvene povijesti, mnogi arhivi među kojima i Bečki carski arhiv. Ovo ime se veže uz patrijarha Srpske pravoslavne Crkve, koji je na čelu kolone s tisućama Srba prešao u Monarhiju pred tur-

¹ U zaostavštini srpskog patrijarha Pajsija pronađena je uz papinsko pismo i latinska mitra (coruna archiepiscopi). Usp. J. RADONIĆ, *Rimska kurija i jugoslavenske zemlje od 16-19 veka*, Beograd, 1950., str. 302.

² Usp. J. ŠIMRAK, *Arsenije Crnojević i unija*, Zagreb, 1935., str. 60. Popratno pismo kotorskoga biskupa vidi kod A. THEINER, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, II., Zagreb, 1875., str. 225-226, koje je izašlo u Zagrebu Strossmayerovom zaslugom.

³ U nekim dokumentima se navodi Čarnojević. U ovom radu ostajem kod Crnojević.

skom najezdom na koncu 17. st. Međutim, neki drugi pisani tragovi navode sumnju da se taj patrijarh doista tako zvao. Iz ove perspektive gore postavljeno pitanje: Tko je bio uistinu patrijarh Arsenije Crnojević?, postaje doista zanimljivo.

Prema mišljenju crnogorskog povjesničara Milakovića patrijarh Arsenije je porijeklom iz Crne Gore, konkretnije iz Bajca kod Cetinja. Prema njemu on ne potječe iz poznate, slavne i kneževske crnogorske obitelji Crnojevića. Milaković tvrdi da je on sam sebi prisvojio ime Crnojević kako bi iskoristio slavu toga imena za vlastitu popularnost, tako da bi mogao imati što veću važnost u svome rodu i igrati što veću ulogu na Bečkom dvoru.⁴

Isto mišljenje kao Milaković zastupa i povjesničar Ilarion Rugarac. Prema njegovu mišljenju Arsenije potječe iz primorskih krajeva Crne Gore, konkretno iz obitelji Paštrojević ili Paštrović. Prema Rugarcu prvi put je Arsenije od Paštrojevića ili Paštrovića postao Crnijević 25. svibnja 1689. kada se na jednom dokumentu iz Požarevca prvi put tako potpisao.⁵

Križevački biskup Janko Šimrak navodi tvrdnju Rugarca da se patrijarh prvi put potpisao s *Crnojević* 25. svibnja 1689., dakle u neposrednoj godini prije preseljavanja kada mu je postalo jasno da neće dobiti pomoć ni Rusije ni Venecije, pa će se morati obratiti bečkom caru Leopoldu i kada je bio uvjeren da ni od Rima nema što očekivati.⁶

Enciklopedijski navodi⁷ svjedoče da je Arsenije rođen oko 1633. god. U svjetlu gore iznesenih teza to bi značilo da je živio punih 56 godina pod svojim pravim imenom (najvjerojatnije Paštrović), te da je živio pod imenom Crnojević od 1689. do svoje smrti 1706. god.

Na tron patrijarha Srpske pravoslavne Crkve došao je on poslije patrijarha Maksima. Veoma je zanimljivo da se to zbilo za Maksimova života dok je on iz nama nepoznatih razloga boravio u Moskvi. Možda je

⁴ Usp. D. MILAKOVIĆ, *Istorija Crne Gore*, Zadar, 1856., str. 103-105.

⁵ Usp. I. RUGARAC, *O pečkim patrijarsima: od Makarija do Arsenija 1557-1690.*, Zadar, 1888., str. 83-85. Rugarac pripisuje Arseniju i neke druge nečasne radnje. Tako npr. da je potpisao neku potvrdu Đorđu Brankoviću kao da je ovaj plemićkog porijekla. Prema Rugarcu radilo se o nekom pustolovu koji se u prljavoj borbi za prijesto dinastije Brankovića borio nekim falsifikatima. Kao takav čovjek bez ugleda dobio je potpis Arsenijev. Patrijarh je nazvao tobožnjeg Brankovića "blagočestivim". U identitet toga pustolova povjesničari sumnjaju pa se pitaju kako je to sumnjivo plemićko porijeklo Brankovića mogao Arsenije potpisati? Više o tome vidi kod J. TOMIĆ, *Deset godina iz istorije srpskog naroda i crkve pod Turcima 1683-1693.*, Beograd, 1902., str. 43.

⁶ Usp. J. ŠIMRAK, *Arsenije Crnojević i unija*, str. 14.

⁷ Usp. *Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, svz. I., A-Bzu, Zagreb, 1977., str. 265-266.

išao skupljati novac, možda je bio bolestan, možda se radilo i o zavjeri i slično? Ta pitanja trebaju biti povijesno dodatno istražena. Ovdje je potrebno naglasiti da je turska vlast u to vrijeme imenovala srpske patrijarhe, ali je zanimljivo pitanje na čiji je prijedlog imenovan upravo Arsenije. Možda im se činio iz njihove perspektive prikladnijim od Maksima. Kao patrijarh Arsenije III. morao je proživjeti iznimno teško vrijeme srpske nacionalne i crkvene povijesti.

Prema Katoličkoj Crkvi i njeziom kleru na ovim prostorima Arsenije nije bio previše nježan i sklon. Prema jednoj optužbi katoličkoga skopskoga biskupa on je prisiljavao katoličke zemljoradnike da obrađuju njegove njive a katoličke svećenike da mu plaćaju poreze. Kod ovoga treba imati na umu da su pravoslavni velikodostojnici imali takvu ovlast od Turaka, ali je teško razumjeti da je Arsenije uz tursku pomoć zatvarao katoličke crkve. Prema istom navodu on je bio iznimno bogat, kako nam Šimrak navodi iz pisma skopskoga biskupa Bogdanija.⁸

II. Vlaški privilegiji - posebno za Arsenija

Poučeni iskustvom teškog života pod Osmanlijama pravoslavno stanovništvo useljavanjem u habsburšku Monarhiju počelo je tražiti svoje privilegije. Radilo se o posebnim ugovorima s vlastima u Beču često na štetu nižih hrvatskih ili ugarskih vlasti u njihovim zemljama. Zato ovi privilegiji imaju veliku ulogu s jedne strane za doseljenike a s druge strane za starosjedioce. Naravno da se oni različito vrednuju. Srpski povjesničari pridaju im ogromno značenje i vrijednost. U interpretaciji privilegija postoje velike razlike, ali nitko ne sumnja u njihovu povijesnu istinitost. Ovdje ćemo razlikovati sve privilegije do useljavanja 1690. god. i tzv. velike privilegije između 1690. i 1695. god.

---

⁸ Usp. J. ŠIMRAK, *Arsenije Crnojević i unija*, str. 18-19. Opće stanje Katoličke Crkve u Osmanskom Carstvu bilo je iznimno teško. Razlozi za to su višeslojni. Ne treba smetnuti s uma osmanske ratove s kršćanskim posebno katoličkim zemljama, što je dodatno otežavalo egzistenciju katolika. Nadalje, katolici nisu imali svoga vrhovnog poglavara unutar Osmanskog Carstva. Papa je bio gledan kao glavni protivnik osmanske najeзде, što se sigurno negativno odražavalo na položaj katolika u carstvu, kojima je bilo strogo zabranjeno papu zvati u pomoć. Eventualne neposlušnike čekala je smrtna kazna vješanjem. Stalno su ih sumnjičili. Ne treba smetnuti s uma ni katkada preveliku agresivnost Srpske pravoslavne Crkve prema katolicima nad kojima se znalo iskaljivati vlastiti loš položaj nad još ugroženijima katolicima unutar Osmanskog Carstva. Srpska pravoslavna Crkva je dobila neke privilegije i nad katolicima, jer je skoro sva njezina hijerarhija bila pod osmanskom i sultanskom kontrolom.

I) Statuta Valachorum

Iako je bilo nekih privilegija prije,⁹ mi se želimo koncentrirati na dokument *Statuta Valachorum*, koji je potpisao car Ferdinand II. 5. listopada 1630. u Regensburgu. Ovaj privilegij se odnosi na *Valache*.¹⁰ On direktno regulira njihov život u Hrvatskoj.

U to vrijeme situacija u tim opustošenim ali nerazvlašćenim hrvatskim područjima bila je iznimno napeta i složena. Na ta područja su planiski naseljeni Vlasi. Hrvatski velikaši su se bunili kod habsburških generala koji su bili glavni promotori naseljavanja. Naravno iz strateških razloga. Jer nisu ništa mogli učiniti na Bečkom dvoru hrvatski velikaši i grofovi su se osvećivali nad naseljenim Vlasima. Željeli su ih pokoriti za vlastite interese. Došlo je do amoziteta i nepodnošljivosti. I jedni i drugi bili su nezadovoljni, što je iskoristio onaj treći. Prema Ivićevu mišljenju među prvima koji je pokušao podčiniti Vlahe na hrvatskim prostorima bio je zagrebački nadbiskup Nikola Selnički (1598.-1602.).¹¹

U takvoj situaciji nezadovoljenih interesa bilo je pokušaja da se ti odnosi reguliraju. Hrvatski staleži su 1629. god. načinili svoj prijedlog privilegija. Vlaška strana nije bila s njima zadovoljna. Glavni problem je i tada ležao u financijskom pitanju. Staleži su zahtijevali da im Vlasi plaćaju iste poreze kao i habsburškim generalima, na što Vlasi nisu htjeli pristati.¹² Tako su Vlasi otišli početkom 1630. god. u Beč. Na potezu je sad bila

⁹ Đoko SLIJEPCJEVIĆ, srpski povjesničar, navodi prve privilegije još iz 1481. god. Prema njemu tada je ugarski kralj Matija Corvinus izdao neki dekret, po kojemu pravoslavni podanici ne moraju plaćati porez katoličkom kleru. Isti autor navodi da je car Sigismund izdao Srbima sedam privilegija a njegov nasljednik oko 25 privilegija. Usp. *Istorija Srpske pravoslavne crkve*, svz. II., München, 1966., str. 26-27.

¹⁰ Tko su bili Vlasi, Valachi i slične izvedenice? Ime je najvjerojatnije povezano s keltskim plemenom kojega su Rimljani zvali *Volcae* a Germani *Walchos*. Drugi autori povezuju ime sa svim rubnim dijelovima Rimskog Carstva gdje su živjeli rimski vojnici, kao npr. Vlaška u Rumunjskoj, Valons u Francuskoj, Wales u Velikoj Britaniji. Slaveni su pojam vjerojatno preuzeli od njemačkoga i bizanstkoga naziva. Pojam je doživljavao različite preobrazbe i posebna regionalna značenja. Najraširenija uporaba danas odnosi se na manja romanska (rumunjska) plemena koja su sačuvali svoj jezik i tradiciju, koji su u manjim grupama rastrojani i u južnoslavenskim predjelima od Istre do Makedonije. Usp. *Opća enciklopedija...*, svz. VIII., Zagreb, 1982., str. 553. Više o Vlasima vidi kod N. IKIĆ, *Der Begriff "Union" im Entstehungsprozeß der unierten Diözese von Marča (Križevci). Eine ekklesiologisch-juridische Untersuchung auf Grund einer geschichtlichen Darlegung*, EOS, St. Ottilien, 1989., str. 33-37.

¹¹ Usp. A. IVIĆ, *Seobe Srba u Hrvatsku i Slavoniju*, Sremski Karlovci, 1909., str. 28.

¹² Usp. D. KAŠIĆ, *Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj*, Zagreb, 1976., str. 42.

bečka vlada koja je trebala razriješiti neugodno zamršeni gordijski čvor. Prva je taktika bila da se zadovolji i vuk i da ovce ostanu na broju, tj. da budu zadovoljni i jedni i drugi s nekim kratkoročnim prijedlozima rješenja. Poslije je formirana neka komisija koja je trebala načini koncept privilegija, koji su trebali regulirati više područja zajedničkog života, kao npr. imovinske odnose hrvatskih staleža i doseljenih Vlaha. Dakle, na prijedlog ove vladine komisije car Ferdinand II. je potpisao 5. listopada 1630. u Regensburgu dokument *Statuta Valachorum*. Vlašku delegaciju predvodio je kasniji episkop Maksim Predojević. Dokument *Statuta Valachorum* je podijeljen na pet poglavlja. U prvom se regulira organizacija života u vlaškim naseljima. U drugom poglavlju se ustanovljuje neki vlaški sud. Imovinsko-pravne odnose regulira treće poglavlje a u četvrtom se rastavljaju sudska i vojna vlast, dok ostala vojna pitanja regulira peto poglavlje.¹³ Ne ulazeći u detaljnu analizu dokumenta može se reći da su obuhvaćena sva važna pitanja odnosa hrvatskih staleža i velikaša na čiju su zemlju izbjeglice smješteni i samih doseljenika. Zanimljivo je da pitanje vjerske slobode i uopće vjersko pitanje nije nikako dotaknuto.

2. Veliki privilegiji 1690. godine

Poslije uspješne obrane Beča¹⁴ kojeg su Turci opsjedali 1683. god. austrijska vojska je u kratko vrijeme potisnula Turke pod komandom generala Ludwiga von Badena, Piccolominia i princa Eugena Savoyskog duboko na jug, čak do Prištine, Prizrena, Kačanika itd. No, svima je bilo jasno da se ti položaji neće moći dugo držati. Turci su se ubrzo oporavili i pod vodstvom Mustafe Körpülia krenuli u novi prodor na zapad. Austrijska vojska bila je primorana na povlačenje. Tek pred Beogradom bili su malo sigurniji. Austrijski generali javili su u carski dvor da se s njima povlače mnogobrojne srpske obitelji na čelu s njihovim patrijarhom. Car Leopold I. još ranije pokazivao je određene apetite prema Balkanu. To do-

¹³ Usp. D. KAŠIĆ, "Prilozi za istoriju", u: *Spomenik*, SAN, Beograd 1957., str. 106.

¹⁴ Turci su početkom rujna 1683. snažno opsjedali Beč. Carska vojska pod vodstvom Karla V. von Lothringen bila je već iznemogla i pomišljala je na predaju. Ipak u posljednji čas pristigle su u pomoć kršćanske snage: Saksonci pod upravom Johanna Georga III., Bavarci pod komandom Maxa Emanuela, trupe iz središnje Njemačke (Schwaben i Franken) pod vodstvom Georga Friedricha von Waldeck i značajne poljske trupe pod komandom kralja Jana III. Sobieskog. Zajedničkim snagama dobivena je 12. rujna 1683. odlučna bitka protiv Turaka. Papa Inocent IX. radovao se toj pobjedi toliko da je dao u Rimu svečano osvijetliti crkvu sv. Petra i naredio da zvone sva zvona. Usp. W. KLEINDEL, *Die Chronik Österreichs*, Dortmund, 1984., str. 232-233.

kazuje i ovaj gore spomenuti prodor do Prizrena, koji nije potpuno uspio, no planovi su ostali. Možda će doći bolja prilika za njihovo ostvarenje. U tom kontekstu on je mudro prosudio da bi mu ove izbjeglice mogle itekako dobro koristiti. Zato se brzo odlučio primiti ih dostojno i pravedno, ne kao izbjeglice nego kao goste. Pogotovu se to odnosi na njihovog vođu patrijarha. Njegov ugled kod izbjeglica može se dobro iskoristiti za kasnije planove ponovnog osvajanja Balkana.

U sklopu ovakvog razvoja tadašnjih događaja i budućih planova srpske izbjeglice na čelu s njihovim crkvenim velikodostojnicima uspjeli su isposlovati od Bečkog dvora i cara u samo pet sljedećih godina pet velikih privilegija za dokazane zasluge u zajedničkoj borbi protiv Turaka. Dobiva se dojam da su se Srbi obranili dolje kod Prizrena, vjerojatno bi im car dao i sam Carigrad za stečene zasluge. Ovako im je dao velike privilegije na hrvatsko-ugarskoj zemlji. Pet privilegija su:

- Prvi privilegij je ujedno "pozivnica" (Litterae invitatoriae) cara Leopolda I. od 6. travnja 1690.; car upućuje poziv balkanskim kršćanima i zemljama da se podignu na ustanak protiv Turaka zajedno s austrijskom vojskom;
- Drugi privilegij potpisan je od cara Leopolda I. 21. kolovoza 1690. poslije pregovora koje je u ime srpske delegacije vodio episkop Izaija Đaković;
- Treći privilegij izdan je preko ugarske vlade na zapovijed cara Leopolda I. 11. prosinca 1690., koji nosi naslov: diploma-protekcija (Protektionsdiplom);
- Četvrti privilegij ovjerava car Leopold I. 20. kolovoza 1691.; njime se proširuju ovlasti srpskog patrijarha osim crkvenih i na svjetovna pitanja srpskog življa;
- Peti privilegij potpisuje isti car Leopold I. 4. ožujka 1695.; izdao ga je ponovno preko ugarske vlade. Njime se regulira unutarnja crkvena organizacija pridošlica i potvrđuju se njihovi episkopi.¹⁵

Prva dva navedena privilegija želim kratko predstaviti, zatim se malo osvrnuti na njihovu važnost prema nekim autorima i malo zaviriti u njihovu pozadinu i njihovo značenje.

¹⁵ Ovi privilegiji čuvaju se u Bečkom državnom arhivu kao i u arhivu Srpske pravoslavne Crkve u Beogradu. Objavljeni su na više mjesta. Ovdje usp. J. RADONIĆ - M. KOSTIĆ, *Srpske privilegije od 1690 - 1792.*, Srpska akademija nauka, Beograd, 1953., str. 2 sl.

a) Prvi privilegij

U tom dokumentu car obećava prispjelim Srbima velike privilegije, kao npr. slobodu Crkve, izbor njihovoga vojvode kao predstavnika naroda itd. Ovaj privilegij nije potpuno jasno i precizno formuliran, tako da omogućuje dvostruko tumačenje. U tom smislu je vrlo zanimljiva “pozivnica” cara Leopolda I. od. 6. travnja 1690. On poziva patrijarha i njegov narod da se zajedno s austrijskom vojskom dignu na ustanak protiv Turaka. Posebno su zanimljive posljednje riječi te “pozivnice”, koje pozivaju Srbe da se dignu na ustanak iz ljubavi prema Bogu i vjeri, kako bi ponovo zadobili svoju slobodu i sigurnost. Car ih poziva da neustrašivo stupe na stranu austrijske vojske, da ostave svoja ognjišta i polja, da oni pozovu i svoje prijatelje i da im daju primjer, te da iskoriste ovu priliku itd.¹⁶

Dakle, car Leopold I. poziva izbjegle Srbe koji još nisu na sigurnom ugarskom teritoriju da napuste svoja ognjišta i polja i dignu se na ustanak protiv Turaka. Što bi sve mogao značiti ovaj poziv? Svedimo sve mogućnosti na dvije osnovne. Prva bi bila da ostave polja i prijedu ugarsku granicu, tj. da uđu u Monarhiju i stupe na carsku stranu u borbi protiv Turaka. Druga mogućnost bi bila da ostave polja, ognjišta su već davno ostavili, da ostanu u Srbiji ali da se bore na strani cara protiv Turaka. Ako se uzme prvo tumačenje, onda je dokument cara Leopolda I. doista pravi poziv da Srbi uđu u Monarhiju. U tom slučaju bi obećanja privilegija imala svoje utemeljenje i značenje. Inače, kako bi car obećavao privilegije slobode Crkve i slobodnog izbora srpskog narodnog tribuna na tuđem teritoriju. Ovu prvu tezu zastupa većina autora. U drugoj mogućnosti poziv bi se odnosio samo da se dignu na ustanak, posebno kada dodu austrijski generali, ali da ostanu u Srbiji. U tom slučaju obećanje privilegija bi se odnosilo na područje koje se čvrsto planira ponovno osloboditi. Car Leopold I. bio bi u ovoj soluciji tako siguran u ponovno oslobađanje teritorija u Srbiji da im za kratko vrijeme u Srbiji obećava privilegije pod svojom budućom vlašću.¹⁷ U ovom slučaju poziv da napuste ognjišta i polja, da budu primjer drugima, da iskoriste ovu priliku itd., imalo bi dublje značenje.

b) Drugi privilegij

Poslije “pozivnice” cara Leopolda I. skupili su se u Beogradu u lipnju 1690. srpski narodni i crkveni predstavnici, zajedno s episkopima i

---

¹⁶ Usp. J. ŠIMRAK, *Arsenije Crnojević i unija*, str. 19-20. Šimrak se oslanja na tekst Baltazara Krčelića i dodaje da izvor nije potpuno pouzdan.

¹⁷ Usp. J. RADONIĆ - M. KOSTIĆ, *Srpske privilegije*, str. 89.

patrijarhom, da razmotre carev "poziv" i donesu odluku. Na ovoj je sjednici izabran srpski delegat apiskop Izajija Đaković, biskup Jenopolja, koji će putovati u carski Beč. Sakupljeni srpski predstavnici načinili su zajedničko pismo kao odluku ovog zasjedanja i predali ga delegatu Đakoviću da ga ponese caru Leopoldu I. Uz ovo pismo patrijarh je uputio osobno pismo caru, u kome ga laskavo naziva "srpskim kraljem". U svojoj zamolbi caru patrijarh je molio da može slobodno upravljati nad svim kršćanima "istočnog obreda" u cijeloj Monarhiji.¹⁸ U ovoj zamolbi krio se udar na sjedinjenog biskupa Marče, kao i na ujedinjeni vikarijat kojeg je upravo car Leopold I. u te mjesece utemeljio u Hopovu, u Srijemu.

Episkop Izajija došao je u Beč kao delegat narodnih i crkvenih srpskih vlasti. Vrlo diplomatski u ime srpskog naroda i patrijarha priznao je carsku vlast, te je odmah 18. lipnja 1690. molio cara za proširenje prvih privilegija od 6. travnja iste godine. U ime patrijarha zatražio je jurisdikciju na svim dijecezama u Monarhiji istočnog obreda. Dakle, i na one u Hrvatskoj i Slavoniji, koje su zadržale istočni obred, ali su bile u jedinstvu s rimskim biskupom. Očito car onda nije shvaćao dubinu problema, a mi danas premalo shvaćamo ondašnje prilike. Car je već 21. kolovoza 1690. udovoljio srpskim zahtjevima. Potpisao je nakon samo četiri mjeseca novi privilegij, koji osigurava slobodan život za sve Srbe prema običajima Pravoslavne Crkve istočnog obreda po propisima julijanskog kalendara. Određuje se da oni, kao ni do sada tako ni u buduću, ne smiju biti ni od koga ometani, ni od svjetovnih ni od crkvenih staleža. Posebno je važno istaknuti da crkveni i svjetovni staleži mogu između sebe birati svoga patrijarha, iz svoga naroda i iz svoga jezika, prema vlastitim mogućnostima i propisima. Car obećava patrijarhu punu slobodu u upravljanju svim crkvama istočnog obreda, u izboru i redanju svojih biskupa, u postavljanju i razrješivanju svojih svećenika i monaha. Patrijarh može slobodno gradite crkve itd.¹⁹

U ovom privilegiju stalno se spominje istočni obred, kojega car katkada naziva grčkim ili rascijanskim.²⁰ U takvom mudrom zahtjevu patrijarh zahtijeva jurisdikciju i upravu ne samo nad pravoslavnim dijecezama u južnoj Ugarskoj, nego i nad ujedinjenom dijecezom u Hrvatskoj i vikarijatom u Hopovu, koji se također služe u liturgiji istočnim obredom. Čini se da unija caru nije puno vrijedila.²¹

¹⁸ Usp. *isto*, str. 20.

¹⁹ Usp. *isto*, str. 23 sl.

²⁰ Pojam dolazi od *Rasciani*, *Ratzen*, *rasczok*, kako su Srbe zvali u Ugarskoj. Usp. A. IVIĆ, *Seoba Srba*, str. 10.

²¹ Prema ŠIMRAKU unija nije vrijedila na carskom dvoru ni "lulu duhana". Usp. *Spoimenica grkokatoličke križevačke-svidničke eparhije za godinu 1936.*, Zagreb 1936., str.

Zahtjevi srpskog delegata bili su u potpunosti usvojeni i prihvaćeni. U tom smislu ovi zahtjevi su kasnije potvrđivani, od cara Josipa I. 1. kolovoza 1706. te isto od cara Karla IV. (III.) 2. kolovoza 1713.

c) Važnost privilegija

Prema Radoniću i Kostiću upravo ovaj drugi privilegij je najvažniji jer on Srbima znači temelj crkvene i narodne autonomije u Monarhiji. Ova njihova tvrdnja je još interesantnija kad navode činjenicu da je skoro u potpunosti ovakav nacrt privilegija bio sastavljen u kancelariji Bečkog dvora prije nego je uopće stigao srpski delegat episkop Izajija Đaković. Promjena s obzirom na prvi nacrt dogodila se glede jurisdikcije patrijarha Arsenija. Prema prvom nacrtu ona se nije protezala na Hrvatsku i Ugarsku. Ali poslije izrečenih želja episkopa Đakovića car je dao proširiti njegovu jurisdikciju na hrvatske i ugarske zemlje.²²

U činjenici proširenja crkvene jurisdikcije oni gledaju veliki uspjeh pravoslavne i veliki neuspjeh katoličke hijerarhije. Ali katolička strana nije uopće o tome pitana. Car je sam odlučivao o jurisdikciji. Radonić misli da je car pri tome namjerno zaobišao hrvatske i ugarske staleže.²³ Ivić pak naglašava da je Srbima uvijek bila na prvom mjestu neovisnost njihovih pravoslavnih dijeceza od katoličke hijerarhije.²⁴ To vjerojatno ima i svoju neku drugu konotaciju a ne samo vjersku.

d) Pozadina privilegija

U svezi s privilegijima javljaju se mnoga pitanja, počevši od onoga: zašto su ih uopće tražili? Odgovor na ovo pitanje nije nimalo lagan. On je u sebi višeslojan. Privilegiji su bili nešto normalno u ono vrijeme i opća karakteristika toga razdoblja. Oni su na svoj način dokaz da se radilo o iznimno teškom vremenu. U ovom slučaju pak među mnogim mogućim motivima ne smije se smetnuti s uma ni to da je car s privilegijima htio privući srpske izbjeglice na svoju stranu i tako oslabiti tursku vojnu pozadinu. Čini se da izbjeglice nisu bile ni svjesni svoje velike strateške važnosti u očima Bečkog dvora. Onaj prvi privilegij "pozivnica" kao da im je otvorio oči i ukazao na njihovu veliku vojnu važnost u obrani od Turaka.

---

104. Sjedinjeni su se bunili i izborili su svoja prava, svoj privilegij od cara Leopolda I. 16. veljače 1699.

²² Usp. J. RADONIĆ - M. KOSTIĆ, *Srpske privilegije*, str. 20.

²³ Usp. J. RADONIĆ, *Rimska kurija*, str. 409.

²⁴ Usp. A. IVIĆ, *Seoba Srba*, str. 23.

Ubrzo nakon što su postali svjesni svoje važnosti, počeli su tražiti sve veće privilegije.

S obzirom na svoju vjersku i nacionalnu posebnost koju je u najvećoj mjeri izražavao njihov istočni liturgijski obred, te s obzirom da su došli u drugu kulturnu i liturgijsku sredinu u kojoj su oni manjina, onda je sasvim razumljivo tražiti privilegije koji su im bili životno važni. Iz ove perspektive Schwicker ih naziva protekcionim dekretima.²⁵ Pojam protekcije uključuje: zaštitu, pokroviteljstvo, okrilje, obranu, potporu, pomoć itd. Dakle, sustav mjera za svakovrsnu zaštitu. To su privilegiji uistinu i bili.

Srpske pridošlice su se zaista nalazile u sasvim novoj životnoj situaciji. Jedina prednost nove sredine jest da se radi o kršćanima a ne muslimanima, iako ne u istoj kršćanskoj tradiciji ako i staroj domovini. Tu se za pridošlice krila istovremeno i opasnost lakše asimilacije. Zato je iz te perspektive bilo razborito a možda i neohpodno tražiti očuvanje vlastitoga identiteta u okrilju privilegija, što god oni imali značiti i što god budu donijeli. Svakako su njima donijeli više sigurnosti i samopouzdanja a hrvatskim i ugarskim staležima više brige i nesuglasica. Njihovo vrednovanje zavisi prije svega od pozicije od koje se polazi i od strane na kojoj se autori nalaze.

Privilegiji su dotakli direktno i već s Rimom sjedinjene kršćane. Borba za privilegije ne smije se apriori shvatiti i interpretirati kao istovremeno i borba protiv unije. Ipak su to dvije različite razine i materije. Jednako tako ne smije se reći da se te dvije stvarnosti uopće ne dotiču. Itekako su imale utjecaja jedna na drugu. Poslije posjeta patrijarha Arsenija samostanu sjedinjenih u Marči 1692. god. i Lepavini 1693. god. proširile su se glasine da je Arsenije protiv unije. Očito je on to shvatio kao napad pa se opravdava kod kardinala grofa Leopolda Kolonića.²⁶ U pismu mu napominje da njemu ne bi palo na pamet huškati protiv unije, koja onima koji ljube Boga, mora značiti najviše.²⁷ Je li to doista bilo tako, vidjet ćemo podrobnije u sljedećoj točki.

²⁵ Usp. J. H. SCHWICKER, *Zur Geschichte der Union in der croatischen Militäergrenze*, Wien, 1874., str. 12. Autor posvećuje svoje djelo "Seiner bischöflichen Gnaden, dem hochwürdigsten Herrn, Theophan Zsivkovics, griechisch-orientalischer Bischof der Karlstädter Diözese".

²⁶ Roden je 1631. a umro je 1707. god. Riječ je o visokom državnom i crkvenom dužnosniku u Ugarskoj hrvatskog podrijetla. Sudjelovao u obrani Beča 1683. god. Od 1691. god. on je nadbiskup Kalocse, kojemu je zagrebački biskup bio podvrgnut. Od 1695. god. je primas Ugarske.

²⁷ Usp. J. ŠIMRAK, *Arsenije Crnojević i unija*, str. 72.

III. Patrijarh Arsenije III. i vlaške crkvene strukture sjedinjenih u Hrvatskoj i Slavoniji

I) Odnos prema sjedinjenoj biskupiji u Marči

Odmah poslije prvog privilegija koji je potpisan 6. travnja 1690. spremao je patrijarh Arsenije vizitacije svojih crkava, samostana i svećenika istočnoga obreda po Hrvatskoj. Među prvima je želio vizitirati Marču što svjedoči njegovo pismo zagrebačkom biskupu Aleksandru Mikuliću od 25. travnja iste godine. U tom pismu on moli biskupa da dopusti njegovu egzarhu Štefanu da može vizitirati crkve i samostane na području njegove biskupije.²⁸ Biskup Mikulić bio je počašćen da ga patrijarh moli za dopuštenje. Očito nakon nekih provjera on nije imao nikakvih razloga ne dopustiti vizitaciju, jer sam patrijarh svjedoči u svojoj zamolbi da je on u jedinstvu s katoličkim velikodostojnicima. Zato biskup Mikulić daje svoje dopuštenje 13. svibnja 1691.²⁹

Očito vizitacija egzarha Štefana je imala neke druge ciljeve. On je išao od sela do sela, od samostana do samostana i pri tome huškao svećenike i monahe protiv unije. Dokaz tomu jest da je egzarhu Štefanu biskup Mikulić htio spriječiti daljnje vizitiranje. U tom smislu biskup je pisao svome pretpostavljenome kardinalu Koloniću i Bečkom dvoru.

Patrijarh Arsenije dolazi u Marču krajem 1692. god., negdje oko Božića. Došao je u patrijaršijskoj pompoznosti i visokoj reprezentaciji. U njegovoj pratnji prema Kašiću, bilo je oko dvije do tri stotine dobro obučениh i naoružanih vojnika. Patrijarh i cijela takva pratnja ostavili su silan dojam na srpski živalj u tom kraju.³⁰ S druge strane, postalo je mnogo jasnije njegovo stajalište prema uniji. Sada je već imao u džepu važne privilegije koji su mu dopuštali takvo ponašanje, po kojima je on imao najvišu jurisdikciju i upravu nad svim crkvama i samostanima i svim crkvenim strukturama istočnog obreda u Hrvatskoj i Ugarskoj. Odatle očito slijedi i pravo vizitacije. Svjestan snage svojih dobivenih privilegija on ih svjesno i reprezentativno manifestira. Zakon je *expressis verbis* na njegovoj strani. U takvoj svijesti i poziciji javlja patrijarh Arsenije zagrebačkom biskupu Mikuliću već 3. siječnja 1693. svoj dolazak u samostan Lepavina. U tom

²⁸ Usp. *Lopašićeva zbirka (ostavština)*, u Arhivu Akademije u Zagrebu pod signaturom red. br. II, 10.

²⁹ Usp. pismo u konceptu Arhiva u Akademiji u Zagrebu pod red. br. I, 200. Isto pismo se može naći u Arhivu zagrebačke nadbiskupije pod signaturom T. CXXXIV (VII) br. 26.

³⁰ Usp. D. KAŠIĆ, *Srbi i pravoslavlje*, str. 53.

pismu on spominje i sjedinjenog biskupa iz Marče Izajiju Popovića od kojega je očekivao pri nedavnoj posjeti da ga biskup prizna kao svoga pretpostavljenoga.³¹

Iz ovoga jasno slijedi da je bilo nekih nesporazuma i nejasnoća. Naime, biskup marčanski nije dočekaio patrijarha u Lepavini, koja se nalazi na teritoriju njegove sjedinjene biskupije. To je bio povod da patrijarh izrazi svoje nezadovoljstvo zagrebačkom biskupu Mikuliću, kojemu je marčanski biskup u to vrijeme bio sufraganom. Očito je jadni marčanski biskup Popović bio u nedoumici i nije znao kako se postaviti i što činiti. Kod prve vizitacije i posjete egzarh Štefan je imao dopuštenje zagrebačkog biskupa Mikulića. Sam patrijarh Arsenije ima sada poseban privilegij i jurisdikciju nad svima istočnog obreda. Prema nekima on je nešto kasnije dobio i neko posebno dopuštenje od 5. ožujka 1693., o čemu je navodno bio upoznat i kardinal Kolonić.³² Ako se vratimo jadnom marčanskom biskupu Popoviću, onda se moramo pitati: Što je mogao uraditi u toj situaciji? Vizitacija i posjet je zakonski utemeljen, s dopuštanjem njegovog nadležnog katoličkog biskupa. U tom kontekstu on se naknadno predomislio i otišao sa svojim monasima susresti patrijarha u Lepavini. Ovu činjenicu različiti autori različito vrednuju, o čemu će biti više riječi nešto kasnije.

Što je sve patrijarh Arsenije činio, poduzimao ili govorio za posjeta sjedinjenoj biskupiji Marči i samostanu u Lepavini, nije moguće ovdje sada utvrditi. Među sigurne činjenice koje je uradio pripada ređenje nekog ili nekih svećenika, jer kardinal Kolonić pita zagrebačkoga biskupa Mikulića o valjanosti toga ređenja, što bi moglo značiti da zbog nekih razloga Kolonić sumnja u valjanost pravoslavnog ređenja. Ovdje se vjerojatno radi o nekim konkretnim nepravilnostima koje nisu poznate. Prema Kašiću patrijarh je postavio neke svećenike na neke župe.³³

2) Interpretacije odlaska i susreta biskupa Popovića s patrijarhom Arsenijem

Činjenica je da je Izajia Popović naknadno otišao u Lepavinu, te se susreo s patrijarhom Arsenijem. Kako tumačiti ovu činjenicu? Ona omogućuje ekstremne interpretacije zavisno od polazišta i vrednovanja činjenice u svjetlu konkretne situacije. Tumačenja su dakle oprečna.

³¹ Usp. pismo u Arhivu Akademije u Zagrebu pod red. br. I, 207.

³² Usp. D. KAŠIĆ, *Srbi i pravoslavlje*, str. 55.

³³ Usp. *isto*, str. 53. Na žalost autor ne navodi imena svećenika, niti župa, niti točnije izvore svoje tvrdnje, pa je nemoguće utvrditi povijesnu istinitost njegovih teza.

Mišljenje Kašića meni se čini pretjeranim i neprihvatljivim. On misli da je sjedinjeni marčanski biskup Popović time otpao od katolicizma, da je time ponovno prihvatio pravoslavlje, te da je od patrijarha potvrđen za pravoslavnoga episkopa.³⁴ Sigurno je da se patrijarh ponašao kao onaj koji je svjestan svoje moći i pozicije. To su mu omogućavali zakonski privilegiji. Ali je i poslije susreta marčanskog biskupa Popovića neupitan njegov odnos prema zagrebačkom biskupu Mikuliću kao sufragana. Dakle, ovdje se ne radi samo o tome da Arsenije nema ništa protiv da Popović ima dobre odnose sa zagrebačkim biskupom, nego je ovdje očiti odnos sufragana i pretpostavljenoga, što Kašić ne uzima dovoljno u obzir u svojoj tvrdnji.

Šimrak citira jedno pismo sjedinjenog biskupa Melentija Tipaldija iz venecijanske Dalmacije, koji je preko rimske nuncijature u Veneciji izvijestio Rim 11. kolovoza 1693. da je patrijarh Arsenije III. napao marčanskog biskupa Popovića zbog unije s Katoličkom Crkvom. U istom pismu se navodi da je patrijarh navodno nazvao papu Antikristom, da su Latinci heretici itd. U tom se pismu napominje da je biskup Popović odbio uniju pod velikim pritiskom, te da ga je patrijarh postavio za marčanskog episkopa, ali sada ne više sjedinjenoga. Šimrak navodi još jedno pismo, odnosno izvješće kardinala Kolonića od 8. kolovoza 1693. Kardinal prema tom dokumentu naznačuje da je već prije izvijestio Rim o tim događajima i sada se on čudi, kako to da sada dobiva informacije preko Venecije a ne preko Rima. U tome izvješću kardinal Kolonić spominje pismo marčanskog biskupa Popovića u kojem on žali što je uopće išao susresti patrijarha u Lepavini. U tom izvješću kardinal spominje izričitu poslušnost marčanskog biskupa Popovića rimskoj stolici, što je on sve već poslao u Rim.³⁵

Prema Iviću patrijarh Arsenije je svojim posjetom ovom kraju učvrstio pravoslavnu vjeru, tako da je i mala manjina sjedinjenih Srba tada napustila uniju. Prema njemu srpski puk je prijetio biskupu Popoviću da i on mora prihvatiti pravoslavlje. Ali on je prema Iviću ostao neposlušan patrijarhu i kao sjedinjeni biskup dalje živio i radio, ali da nije imao skoro ni jednog vjernika.³⁶

Ne samo da su interpretacije oprečne, nego i neki izvori.

³⁴ Usp. *isto*, str. 55.

³⁵ Usp. J. ŠIMRAK, *Arsenije Crnojević i unija*, str. 70. Tipaldijevo izvješće nalazi se u Arhivu Propagande fidei pod signaturom: scritt. rif. vol. 516 n. 35 f 1.2.3.4.

³⁶ Usp. A. IVIĆ, *Seoba Srba*, str. 38.

3) Otpad ili ne?

S ovim "ili" pitanje je postavljeno vrlo zaoštreno. U ovakvoj formi dopuštaju ga ekstremne interpretacije. Kašićeva tvrdnja se čini jednom od onih koja bi vukla na tu stranu da je on otpao od unije i ponovno se priključio ili vratio u pravoslavlje. Uz ono što je već rečeno da on nedovoljno vrednuje kasniji odnos prema zagrebačkom biskupu kao sufragana, tj. da je on bio kao i prije, ovdje treba reći da Kašić ne uvažava ni mišljenje svoga pravoslavnoga prijatelja Ivića, koji iako jednostrano tumači činjenice ipak očito tvrdi da je marčanski sjedinjeni biskup Popović ostao uz uniju, dakle da nije otpao, iako nije imao ni jednog vjernika, kako to Ivić izlaže. Tipaldijevo svjedočanstvo se čini neutemeljenim jer je suviše paušalno. Budući da se radi o venecijanskom dijelu on vjerojatno nije imao dovoljno provjerenih informacija, koje nudi izvješće kardinala Kolonića.

Uvjeren sam da odlazak i susret marčanskog biskupa Popovića u Lepavinu početkom 1693. god. nije smetao crkvenoj strukturi sjedinjenih u Hrvatskoj. To znači da ne može biti govora o otpadu od unije. Ako su neki njegovi predšasnici mogli ići čak u Peć u sličnim situacijama, zašto bi njegov odlazak na susret s patrijarhom na teritoriju njegove biskupije značio otpad? To potkrepljuje činjenica da je marčanski biskup Popović kratko poslije susreta s patrijarhom Arsenijem otišao u Zagreb biskupu Mikuliću i da je još sedam godina nakon toga vršio dužnost sjedinjenog biskupa u Marči. Kao pravoslavni biskup u Marči on to ne bi mogao biti na kraju 17. st. uz ondašnjeg zagrebačkog biskupa Mikulića i odlučnog kardinala Kolonića. Vremena dvostruke lojalnosti već su davno prošla.

IV. Arsenije i pokušaji sjedinjenja u Srijemu i donjoj Slavoniji

1) Dokumenti o novoj dijecezi, biskupskom naslovu i jurisdikciji

Longin Rajić je bio imenovan 30. ožujka 1688. za sjedinjenog biskupa u Srijemu.³⁷ Novi biskup je rezidirao u samostanu Hopovu, na Fruškoj Gori. Tako je nastala nova biskupija ujedinjenih, koja je pokrivala Srijem i neke dijelove istočne Slavonije. Iz dokumenta imenovanja proizilazi sigurno da je novi biskup djelovao kao vikar katoličkog biskupa.

³⁷ Detaljniji povijesni prikaz pogledaj kod N. IKIĆ, *Der Begriff "Union"*, str. 113 sl.

Nasljednik biskupa Rajića je bio Petar Ljubibratić. Za biskupa je imenovan 31. ožujka 1694. Imenovan je "ad episcopum Valachorum Laensun et Sirmiensem". Ovaj biskupski naslov i još više jurisdikcija koja iz njega proizilazi bili su samom Ljubibratiću nejasni, pa on sam traži novi dekret. Car ga Leopold I. imenuje drugi put za biskupa Vlaške, Srijema i donje Slavonije, te mu prizna potpunu slobodu, milost, oprostite i sve prerogative. Njegovoj skrbi i upravi podvrgnuti su svi samostani i župe. Bez njegova dopuštenja ne mogu se postavljati u službe sjedinjeni arhimandriti, upravitelji samostana i druge crkvene službe. Pod njegovu nadležnost pripada postavljanje dostojnih ili smjena nedostojnih župnika. Treba osloboditi od plaćanja svih poreza sve crkvene kuće ako su nastanjenje duhovnim licima i zemljišne posjede ako su od njih obrađivani.³⁸

2) Autori o novom utemeljenju biskupije za sjedinjene

Šimrak navodi uz ovaj dokument biskupskog imenovanja za Ljubibratića još tri dokumenta koja se tiču biskupskog imenovanja Longina Rajića. Od tri dokumenta čini se vrlo interesantnim ona spomenica kasnijeg križevačkog biskupa Konstantina Stanića (1814.-1830.). On donosi bulu imenovanja Longina Rajića koji je upravljao nad svim samostanima u Hopovu (Opovu), koji je imao jurisdikciju nad svim samostanima u Srijemu, prema kojemu su svi tamošnji samostani bili grko-katolički, te da su prije i ovog imenovanja bili pod jurisdikcijom marčanskog biskupa. Stanić je sam bivao u tim krajevima 1801./1802. god. On je tamo sam pronašao neke spise koji govore o nekoj razmjeni monaha iz Marče i samostana u Srijemu. Na temelju ove Stanićeve teze Šimrak zaključuje da je postojala veza između samostana u gornjoj i donjoj Slavoniji. Stanić nadalje nudi svoj odgovor na pitanje: zašto je uopće osnivana nova dijeceza za sjedinjene u Srijemu? Prema njemu mogući razlog bi moglo biti to što se marčanski biskup Pavao Zorčić (1671.-1675.) priznao vikarom zagrebačkog biskupa i time je izgubio jurisdikciju nad onim vjernicima koji su bili izvan teritorija zagrebačke biskupije. Zbog toga su poslije marčanski biskupi izgubili jurisdikcijske veze sa samostanima u Srijemu, zbog čega se krajem 17. st. ustanovilo novu biskupiju za sjedinjene u Srijemu.³⁹

³⁸ Usp. Dokument kod N. IKIĆ, *Der Begriff "Union"*, dodatak br. 40, str. 375.

³⁹ Usp. J. ŠIMRAK, *Arsenije Crnojević i unija*, 88-92.

3) Rasprave i nesporazumi biskupa Ljubibratića i patrijarha Arsenija

Umjesto zdrave komunikacije i kooperacije počele su ubrzo poslije biskupskog imenovanja Ljubibratića neugodne komplikacije i konfrontacije s patrijarhom Arsenijem III. Već ubrzo poslije imenovanja 1694. god. optužio je imenovani ali ne i zaređeni biskup Ljubibratić patrijarha Arsenija na Bečkom dvoru. U pritužbi on otvoreno javlja u Beč da mu patrijarh javno prijeti, što više u toj mjeri da više nije siguran ni za svoj goli život. U istom dokumentu stoji da je Ljubibratićev svećenik ubijen od Arsenijevih ljudi. Imenovani biskup moli Bečki dvor da mu pruže sigurnost i omoguće slobodu kretanja. On moli da dvor intervenira i opomene patrijarha Arsenija, da se ovaj ne miješa u njegove osobne i službene dužnosti, da ga ne ometa niti direktno niti indirektno u izvršavanju njegovih biskupskih prava, te da ne pokušava iznuditi podčinjavanje.⁴⁰

U ovom dokumentu ima dosta teških optužbi. Iz njega se vidi da rasprava nije bila samo akademska. Ona je očito prelazila granice lijepog ponašanja. Ljubibratić se osjeća egzistencijalno nesigurnim a kao biskup kanonski ugroženim. Borbena rasprava je prešla razinu nesporazuma i poprimila okvir otvorenog sukoba. Problem očito nije bio odmah riješen, jer je još nezaređeni biskup Ljubibratić pisao ponovo 1701. god. bečkom caru. Ovoga puta iz Pakraca. U ovom pismu on podsjeća cara da već sedam godina nema mira od patrijarha Arsenija. Pri tome navodi razlog da je to isključivo zbog unije.⁴¹

Problemi se očito nisu stižavali, nego su postajali sve veći i dublji. To dokazuje još jedno pismo imenovanoga biskupa Ljubibratića u kome on optužuje patrijarha Arsenija da patrijarh na svoj način huška narod protiv Ljubibratića i njegovih biskupskih prava, da koji puta nasilno organizira narodne sastanke kod kojih se snažno napada katolički pogled sjedinjenja kao i samog Ljubibratića.⁴²

U sklopu ondašnjih prilika i različite pozicije dvojice "suparnika" u raspravi ovo prepucavanje naliči na nepravednu borbu Davida i Golijata. Patrijarh Arsenije III. bio je u mnogo povoljnijoj poziciji. Njegov ugled je mnogo značio na Bečkom dvoru koji je s njim i njegovim narodom imao velike strateške planove. Patrijarh je imao visoku crkvenu i političku funkciju koju je Bečki dvor itekako cijenio. Patrijarh je na svim frontama bio u velikoj prednosti. Imenovani biskup Ljubibratić imao je ulogu sla-

⁴⁰ Usp. *Lopašićeva zbirka (ostavština)*, u Arhivu Akademije u Zagrebu.

⁴¹ Usp. Arhiv Akademije u Zagrebu pod red. br. I, 246.

⁴² Usp. *Lopašićeva zbirka (ostavština)*, u Arhivu Akademije u Zagrebu.

bašnog pastira Davida, koji je istina već bio imenovan ali ne i zaređen, pa se dugo morao boriti i izboriti za svoje prijestolje. Imenovani biskup nije bio pomazan čak ni nakon sedam godina jer nije došla potvrda iz Rima. Njegova pozicija je bila oslabljena i kroz to što kao sam nezaređeni biskup nije mogao rediti svoje svećenike.

Sve se okrenulo protiv Ljubibratića i sve u korist patrijarha Arsenija. U to vrijeme izbio je neki ustanak u Ugarskoj protiv Habsburgovaca pod vodstvom Rakocia II. Kao i hrvatski staleži tako su se usprotivili i ugarski, koji su jednako pokušavali podčiniti sebi srpske pridošlice. Srbi su se tome odlučno protivili a Bečki dvor ih u tome potpomagao. Vrlo lukavo postavio se patrijarh Arsenije na stranu Bečkog dvora protiv ugarskih ustanika. Podržavanjem habsburških političkih planova Arsenije je priskrbio sebi svesrdnu podršku cara i dvora u sukobu s Ljubibratićem i njegovim nasljednicima, pa je malo nakon toga prešao u kontraofanzivu. Preko svojih ljudi Radovana i Dragaila iz Podborja kod Daruvara on je još 1699. god. poslao svoju optužbu kardinalu Koloniću protiv imenovanog biskupa Ljubibratića. On ga optužuje za lakomost i srebroljublje, da neće učiniti ništa bez novca i dukata, da su crkve stalno zatvorene, da ljudi umiru bez sakramenata, da se sklapaju brakovi bez crkvenog vjenčanja itd.⁴³ Ovakvim pritužbama želio je Ljubibratića potpuno uništiti i dezavuirati. Ljubibratić je odgovorio sasvim smireno. On je spreman bez daljnega na povlačenje ako je to sve istina. Pri tome ističe da ako to sve skupa nije istina, onda treba kazniti tužitelja. Jedan dokument u kome se zauzima stav o svim optužbama protiv Ljubibratića poslan je u Beč 13. rujna 1699. Ovaj dokument navodi Fiedler kao i protokol o provedenoj istrazi protiv Ljubibratića. U protokolu se spominje da je patrijarh Arsenije poslao neko pismo svojim kapetanima, vojvodama i kneževima u kome jednako napada Ljubibratića, kao i to da je nasilno organizirao neki narodni skup na kome se huškalo protiv Ljubibratića.⁴⁴

Optužnica protiv Ljubibratića zabrinula je kardinala Kolonića. Proces istraživanja je trajao oko dvije godine. Ali optužba nije uspjela spriječiti da Kolonić 4. travnja 1701. ne potvrdi biskupsku jurisdikciju Ljubibratiću, koji je i dalje morao čekati na potvrdu iz Rima. Pri potpisivanju ovog dokumenta kardinal Kolonić je pridodao neke 22 točke, koje su važne za Ljubibratića i tiču se procesa sjedinjenja. Tih odredaba imaju svi držati koji se žele priključiti Katoličkoj Crkvi. Pored ostalog on određuje da se djeca trebaju krstiti odmah nakon rođenja, krsnu formulu treba po

---

⁴³ Usp. *Lopašićeva zbirka (ostavština)*, u Arhivu Akademije u Zagrebu.

⁴⁴ Usp. J. FIEDLER, *Beiträge zur Union der Walachen in Slavonien und Syrmien*, Wien, 1867., str. 24-27.

moгуćnosti uskladiti s latinskom, smije ju se koristiti na narodnom jeziku. Brak se mora sklapati u crkvi a ne tajno. Pri crkvenom vjenčanju zaručnici se trebaju obvezati odgajati djecu u katoličkoj vjeri. Pri kraju se napominje da se ne brani vjernicima ići u katoličke crkve itd.⁴⁵ Prema tim točkama moglo bi se zaključiti da je sam kardinal Kolonić postao više skeptičan negoli optimističan s obzirom na uniju.

Umjesto zaključka

Patrijarh Arsenije III. Crnojević bio je sposoban čovjek, koji je posedovao nekoliko izražajnih osobina. Među mnogima smijem istaknuti onu diplomatsku. Čini se da se dobro i spretno znao postavljati prema važnim i utjecajnim osobama kako onima iz državnog tako i onima iz crkvenog života. Po svoj prilici nije bio nagao čovjek ili se uspio dobro kontrolirati. Poslije dugog razmišljanja on bi skoro uvijek pronašao prave riječi i uspješna sredstva da ostvari svoj cilj. Rijetki su oni ciljevi koje on nije uspio ostvariti. Ako se analiziraju njegove riječi i promatraju njegova sredstva do njegova cilja, onda se može postaviti pitanje da li su riječi i sredstva uvijek bila dostojna njegova poziva, njegova patrijaršijskog dostojanstva i njegove visoke crkvene i narodne pozicije. U ostvarenju svojih ciljeva silno se oslanjao na svoju visoku poziciju i iskorištavao pogodne političke momente.

Kad se uzmu u obzir povijesne okolnosti pri kraju 17. st., onda Arsenijeve seoba više izgleda kao prinudeni bijeg, negoli pregovorima dogovorena seoba. Tim svojim bijegom on je više koristio caru, negoli srpskom narodu, misli Tomić.⁴⁶ Srbima naklonjeni austrijski car Leopold uputio je "pozivnicu" koju su Srbi prihvatili, došli i ostali. Seoba je, dakle, očita posljedica poraza. Velika je nacionalna snaga srpskog naroda kada je u stanju poraze i bjegove slaviti kao pobjede, kao npr. u Sremskim Karlovcima 1990. god.⁴⁷

Kad je unija u Hrvatskoj u pitanju, onda polazim od činjenice da su tu uniju htjeli i željeli kako austrijski car tako i Bečki dvor, te od pretpostavke da su oni bili uvjereni da to isto želi i patrijarh Arsenije. Ako li

⁴⁵ Usp. Kolonićev dokument kod N. IKIĆ, *Der Begriff "Union"*, dodatak br. 41, str. 376 sl.

⁴⁶ Usp. J. TOMIĆ, *Deset godina iz istorije*, str. 158.

⁴⁷ Tada se obilježavala 300. godišnjica seobe u Monarhiju. Takvih i još većih proslava još značajnih poraza bilo je i prije, kao npr. 600. godišnjica Kosovske bitke 1389. god. koje se naveliko slavilo i spominjalo 1989. godine.

to on nije istinski želio, onda je to istinski uspješno uspio skrivati. Za Bečki dvor on nije nikada bio otvoreni protivnik unije, ali je pri tome svakako imao svoje predodžbe, svoje interese, prije svega priznanje njegove jurisdikcije. Činjenica jest da njegove poglede i poteze koji dotiču uniju nije lako poistovjetiti s onima koje su imali kardinal Kolonić, zagrebački a posebno marčanski, te kasnije srijemski biskup. Iz ove pozicije gledano katkada su bili njihovi interesi prema uniji u temelju različiti, možda ne toliko otvoreno što se konačnog cilja tiče, nego što se tiče metoda i načina njegova ostvarenja. Neki potezi su stajali pod veliki znak pitanja sam konačni cilj unije. Agitacije patrijarha protiv sjedinjenih biskupa austrijski car je mogao shvatiti kao problem provođenja i usklađenja unije, a nije pri tome otkrio da patrijarh zapravo u biti ne prihvaća uniju ali to predstavlja kao probleme metoda. Svi su govorili o uniji pozitivno ali su svi imali svoje interpretacije unije, koje se nisu poklapale i koje su katkada bile dijametralno različite. Sigurno je da caru u to vrijeme krajem 17. st. nije bilo previše važno razlučivanje između katoličkoga i pravoslavnoga kako mi to danas prosudujemo i ocjenjujemo.

Stalno naglašavanje istočnoga obreda u privilegijama može se shvatiti kao glavno mjerilo po kojem se očito razlikuju dvije kršćanske tradicije. Očita želja i nastojanje patrijarha Arsenija da privilegijama jurisdikcijski podčini sebi marčansku, još od 1611. god. sjedinjenu biskupiju sa zapadno kršćanskom tradicijom i Rimom, s obzirom na tadašnji duh vremena, ne mora biti bezuvjetno tretirano kao atak na uniju. Zašto? Jednostavno zato, što se unija tada više vrednovala eklezijalno a manje obredno liturgijski ili pravno jurisdikcijski. Univerzalni osjećaj pripadnosti jednoj Kristovoj Crkvi je bio više naglašen od pripadnosti ovoj ili onoj tradiciji. S Rimom sjedinjeni biskupi i vjernici u Marči zadržali su istočni obred a patrijarh se osjećao snagom zakonskog privilegija jurisdikcijski nadležnim za sve vjernike toga obreda. Ipak teza, da Arsenije nije bio protivnikom unije a da je samo iskorištavao svoja jurisdikcijska prava, treba mnogo više konkretnih dokaza. Ovdje što više imamo mnoštvo onih argumenata koji govore protiv unije, pa je vjerodostojnija teza da Arsenije u svojoj biti nije bio za uniju, ali je to vješto prikrijavao, kako bi ostvarivao svoje pravoslavne i druge ciljeve. Bečki dvor to nije niti otkrio, niti mu je to bilo važno, jer su mu politički ciljevi bili mnogo važniji.

Oštrije rasprave, grublji nesporazumi, dublji sukobi, veći i očitiji problemi koji dolaze do izražaja iz donosa patrijarha Arsenija i sjedinjenoga biskupa Marče Izaije Popovića, te imenovanog biskupa Hopova Petra Ljubibratića očiti su znak snažnog zaoštavanje klime i odnosa između dviju tradicija krajem 17. i početkom 18. st. Na prijelazu dvaju sto-

ljeća izbile su oštre jurisdikcijske borbe između dviju tradicija i sve su se više sukobljavale na ekleziološkom i sakramentalnom području, što se ponajviše očitovalo u konfrontaciji interpretacija a ne u kooperaciji i dobroj komunikaciji. Do tada se pojam “unije” moglo šire shvaćati i pod različitim kutovima promatrati. Na kraju 17. st. pak se to snažno sužavalo. Ovdje opisani događaji svjedoče pak da su i dalje svi upotrebljavali isti pojam “unije” a da su ga u stvarnosti svi različito interpretirali, počevši od cara u Beču, ugarskoga primasa i kardinala Kolonića, katoličkoga biskupa u Zagrebu, sjedinjenih biskupa u Marči i Hopovu i patrijarha Arsenije. Svi su oni primarno pred očima imali svoje partikularne ciljeve, dok se jedinstvo opće Crkve sve više cijepalo. Partikularni vid je sve više dobivao prednost pred općim.

PATRIARCH ARSENIJE CRNOJEVIC AND THE UNION IN CROATIA

Summary

Arsenije Crnojevic was Serbian Orthodox patriarch at Pec in Southern Serbia who in 1690 took about hundred fifty thousand families from the territory controlled by Ottoman empire to Hungarian section of Austria-Hungary. In doing so he got the guarantee from the new ruler that he would remain religious leader and etnarch of Orthodox Serbs in their new homeland and also the leader of Orthodox population in Croatia. He also claimed the right of jurisdiction over Greek Catholics of Marca diocese in Croatia. Being a clever and farseeing hierarch, he attained nearly all his objectives, but not always with proper means and dignified methods. He wisely used political circumstances turning his defeats into victories and the running away with his flock into political migration effecting great privileges. He successfully hid his aims concerning former Orthodox population in Croatia which accepted full union with the Holy See. He disguised his anti-union activity and emerging misunderstandings explained as a result of problems in methodology and interpretation. Austrian emperor and his court, archbishop of Zagreb and bishop of Marca, cardinal Kolonic and patriarch Arsenije - they all did speak of the union but they interpreted it in different ways and some of them acted against union.

(Translated by Mato Zovkić)